The Brāhmī, International Multidisciplinary Research Journal
(Peer Reviewed, Referred & Open Access Journal)
Volume: 03 | Issue: 01 | Mar - May, 2026 | ISSN: 3048-9660 (Online) | www.thebrahmi.com

ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଉପରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରଭାବ

ଡ଼ଃ ଗୀତା ମଞ୍ଜରୀ ବେହେରା
ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ
ସେଣ୍ଟ ଜେଭିଅର୍ସ ହାଇ ସ୍କୁଲ୍, କେଦାରଗୌରୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ସାରାଂଶ

ଭାରତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ନୃତ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ମହାକବି ଜୟଦେବଙ୍କ ରଚିତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଏକ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସୃଷ୍ଟି । ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରଚିତ ଏହି କାବ୍ୟ କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିଦର୍ଶନ ନୁହେଁ, ବରଂ ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନର ଏକ ମୂଳ ଆଧାର ମଧ୍ୟ ଅଟେ । ଓଡ଼ିଶାର ଧାର୍ମିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ସହ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ସମ୍ପର୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିବିଡ଼ । ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ବିକାଶ, ରାଗ-ରାଗିଣୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ମନ୍ଦିର ସଙ୍ଗୀତ, ଦେବଦାସୀ ପରମ୍ପରା ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ଅଭିନୟ ଧାରାରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଅନସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିଚୟ ନିର୍ମାଣରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଏକ ମୂଳ ଭିତ୍ତି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଦୈନନ୍ଦିନ ନୀତିରେ ଅଷ୍ଟପଦୀ ଗାୟନ, ବିଭିନ୍ନ ରାଗର ପ୍ରୟୋଗ ଏବଂ ଭକ୍ତି ଓ ଶୃଙ୍ଗାର ରସର ସମନ୍ୱୟ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ପଦ୍ଧତିଠାରୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ଏହି ଗବେଷଣା ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ସାଙ୍ଗୀତିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଏବଂ ସମକାଳୀନ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇଛି ।

ମୁଖ୍ୟ ଶବ୍ଦ: ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ, ଜୟଦେବ, ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ, ଅଷ୍ଟପଦୀ, ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି, ରାଗ, ଭକ୍ତି ସାହିତ୍ୟ ।

ଉପକ୍ରମ

ଓଡ଼ିଶା ଭାରତର ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ସାଂସ୍କୃତିକ ଭୂମି । ଏଠାର ସାହିତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଓ ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରା ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଆସିଛି । ଏହି ସମୃଦ୍ଧ ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ଥାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚ । ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ କେବଳ ଏକ ଗାୟନ ଶୈଳୀ ନୁହେଁ; ଏହା ଓଡ଼ିଶାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା, ଭକ୍ତିଭାବ ଓ କଳାତ୍ମକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତୀକ । ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ବିକାଶରେ ଅନେକ ସାଧକ, କବି ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞଙ୍କ ଅବଦାନ ରହିଛି । ତଥାପି ଯଦି ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଏହାର ମୂଳ ଆଧାର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତେବେ ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥ ହେଉଛି ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ । ଜୟଦେବଙ୍କ ଏହି ଅମର କାବ୍ୟ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ଭାବ, ଭାଷା, ରାଗ ଓ ଗାୟନ ପଦ୍ଧତିକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ରାଧା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରେମର କାହାଣୀକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ରଚିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ମିଳନ । ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ଓଡ଼ିଶାର ଭକ୍ତିମୂଳକ ସଙ୍ଗୀତରେ ଏକ ନୂତନ ଧାରା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଗାୟନ ହେଉ କିମ୍ବା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରଚାର ସବୁଠାରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲା ।

© 2026, The Brāhmī

The Brāhmī, International Multidisciplinary Research Journal
(Peer Reviewed, Referred & Open Access Journal)
Volume: 03 | Issue: 01 | Mar - May, 2026 | ISSN: 3048-9660 (Online) | www.thebrahmi.com

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ : ରଚନା, ଗଠନ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ

ମହାକବି ଜୟଦେବ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସାଧାରଣତଃ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଭାବେ କେନ୍ଦୁଲୀ (ବର୍ତ୍ତମାନର ଓଡ଼ିଶା କିମ୍ବା ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଭିନ୍ନ ମତ ରହିଛି) ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା ସହ ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗଭୀର । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ବାରଟି ସର୍ଗ ଏବଂ ଚବିଶିଟି ଅଷ୍ଟପଦୀରେ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଷ୍ଟପଦୀରେ ଆଠଟି ପଦ ଥାଏ, ଯାହା ଗୀତ ରୂପେ ଗାୟନ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ରଚିତ । ଏହି କାବ୍ୟର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୀତ ସହ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରାଗ ଓ ତାଳର ଉଲ୍ଲେଖ ।

ଏହି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦକୁ ଏକ ସାଧାରଣ କାବ୍ୟ ନୁହେଁ, ବରଂ ଏକ ସଙ୍ଗୀତଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ଏହାର ଭାଷା ସରଳ, ମଧୁର ଓ ସଙ୍ଗୀତୋପଯୋଗୀ । ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ଏହାର ପ୍ରଧାନ ରସ ହୋଇଥିଲେ ମଧ ଭକ୍ତି ରସ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଆତ୍ମା । ଜୟଦେବଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଶବ୍ଦ ଓ ସ୍ୱରର ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ସମନ୍ୱୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ତାହା ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ବିକାଶ ପାଇଁ ଏକ ଦୃଢ଼ ଭିତ୍ତି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବିକାଶ

ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରା । ଏହାର ମୂଳ ଆଧାର ମନ୍ଦିର ସଂସ୍କୃତି ଓ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଧାର୍ମିକ କେନ୍ଦ୍ର ନଥିଲା; ସେଗୁଡ଼ିକ ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟର ମଧ କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା । ଭୁବନେଶ୍ୱର, କୋଣାର୍କ ଓ ପୁରୀର ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟରେ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବଜାଉଥିବା ଓ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିବା କଳାକାରମାନଙ୍କ ଚିତ୍ର ଏହି ସାଙ୍ଗୀତିକ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରାଚୀନତାର ପ୍ରମାଣ ଦେଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ବିକାଶରେ ଚର୍ଯ୍ୟାଗୀତି, ଭାଗବତ ତୁଙ୍ଗୀ ପରମ୍ପରା, ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ବିଶେଷ ଭୂମିକା ରହିଛି । ଏହି ସମସ୍ତ ଧାରା ମିଶି ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଆବିର୍ଭାବ ପରେ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଏକ ସୁସଂଗଠିତ ରୂପ ପାଇଥିଲା । ରାଗ, ତାଳ, ଗାୟନ ଶୈଳୀ ଓ ଭାବାଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ଏକ ନୂତନ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଆସିଥିଲା, ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରମୁଖ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହୋଇଉଠିଥିଲା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ

ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ହେଉଛି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି । ଏହି ସଂସ୍କୃତି କେବଳ ଏକ ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରା ନୁହେଁ, ବରଂ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ, ଚିତ୍ରକଳା ଓ ଲୋକଜୀବନର ମୂଳ ଆଧାର । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ସମ୍ପର୍କ ଏତେ ଗଭୀର ଯେ ଏହାକୁ ଏକାପରେକର ପରିପୂରକ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଗଜପତି ରାଜାମାନଙ୍କ ସମୟରୁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦକୁ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନୀତିକାନ୍ତିର ଏକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଂଶ ଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ବଡ଼ଶୃଙ୍ଗାର ବେଶ ସମୟରେ ଅଷ୍ଟପଦୀ ଗାୟନର ପରମ୍ପରା ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଚାଲିଆସୁଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପ ଭାବରେ ଉପାସନା କରାଯାଉଥିବାରୁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ଲୀଳା ଜଗନ୍ନାଥ ଭକ୍ତି ସହ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଯାଇଛି ।

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଗାୟନ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇନଥିଲା; ମନ୍ଦିରରେ ବ୍ୟବହୃତ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଶ୍ଳୋକ ଲେଖାଯାଉଥିଲା । "ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଖଣ୍ଡୁଆ" ଆଜି ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ଅମୂଲ୍ୟ ପରମ୍ପରା । ଏହି ଧାର୍ମିକ ପରିବେଶ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭିତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ମନ୍ଦିରରେ ନିୟମିତ ଅଷ୍ଟପଦୀ ଗାୟନ ମାଧ୍ୟମରେ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଭକ୍ତିର ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ସମନ୍ୱୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ଯାହା ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିକାଶରେ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ଭୂମିକା ନେଇଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶୀ ରାଗ-ରାଗିଣୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରଭାବ

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଷ୍ଟପଦୀ ସହ ରାଗର ଉଲ୍ଲେଖ । ଜୟଦେବ କେବଳ କବି ନୁହେଁ, ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ବୋଲି ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦରେ ମାଳବ, ଗୁର୍ଜରୀ, ବସନ୍ତ, ରାମକିରୀ, ଦେଶାଖ୍ୟ, ବରାଡ଼ୀ ଇତ୍ୟାଦି ରାଗର ଉଲ୍ଲେଖ ମିଳେ । ଏହି ରାଗଗୁଡ଼ିକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ରାଗ-ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସ୍ଥାୟୀ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ରାଗଗୁଡ଼ିକରେ ଯେଉଁ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭାବପ୍ରଧାନତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ତାହାର ମୂଳରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଅବଦାନ ରହିଛି । ବିଶେଷକରି ଶୃଙ୍ଗାର ଓ ଭକ୍ତି ଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଯେଉଁ ରାଗଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ରାଗ ଓ ଭାବର ସମ୍ପର୍କକୁ ଜୟଦେବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବରେ ବୁଝିଥିଲେ । ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କ ରଚିତ ଅଷ୍ଟପଦୀଗୁଡ଼ିକ ସଙ୍ଗୀତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏତେ ସଫଳ ହୋଇପାରିଛି ।

ଅଷ୍ଟପଦୀ ଗାୟନ ପରମ୍ପରା ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ

ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତରେ ଅଷ୍ଟପଦୀ ଗାୟନର ଏକ ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ ରହିଛି । ଅଷ୍ଟପଦୀଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଭକ୍ତିଗୀତ ନୁହେଁ; ସେଗୁଡ଼ିକ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଅନନ୍ୟ ସମନ୍ୱୟ ।

"ୟାହି ମାଧବ, ୟାହି କେଶବ", "ପ୍ରିୟେ ଚାରୁଶୀଳେ", "ସଖି ହେ କେଶିମଥନମୁଦାରମ୍" ପରି ଅଷ୍ଟପଦୀଗୁଡ଼ିକ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ଭାବରେ ଗଣ୍ୟ । ଅଷ୍ଟପଦୀ ଗାୟନରେ ସ୍ୱର, ଲୟ ଓ ଭାବର ସମନ୍ୱୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଗାୟକଙ୍କୁ କେବଳ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ହେଲେ ଚାଲିବ ନାହିଁ; ତାଙ୍କୁ କାବ୍ୟର ଭାବକୁ ମଧ୍ୟ ଗଭୀର ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତରେ ଯେଉଁ ଭାବପ୍ରଧାନ ଗାୟନ ଶୈଳୀ ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଓ ଅଷ୍ଟପଦୀ ପରମ୍ପରାର ଦାନ ।

ଦେବଦାସୀ ପରମ୍ପରା ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ

ଓଡ଼ିଶାର ଦେବଦାସୀ ପରମ୍ପରା ସହ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ସମ୍ପର୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିବିଡ଼ । ଦେବଦାସୀମାନେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ ଥାଇ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଅଷ୍ଟପଦୀଗୁଡ଼ିକୁ ଗାୟନ ଓ ନୃତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ପରିବେଷଣ କରୁଥିଲେ । ଦେବଦାସୀମାନଙ୍କ ନୃତ୍ୟ ଓ ଗାୟନ ପରମ୍ପରା ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତର ବିକାଶରେ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଦାନ ରଖିଛି । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମଲୀଳାକୁ ସେମାନେ ଅଭିନୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସଜୀବ କରି ତୋଳୁଥିଲେ ।

ଏହି ପରମ୍ପରା ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତରେ ଭାବାଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଏକ ବିଶେଷ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ଘଟିଥିଲା । ଆଜି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟରେ ସେହି ପରମ୍ପରାର ପ୍ରଭାବ ଦୃଶ୍ୟମାନ ।

ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରଭାବ

ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ଅଭିନୟ ଅଂଶରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଅଷ୍ଟପଦୀଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବାଧିକ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାନ, ବିରହ, ଅନୁରାଗ ଓ ମିଳନର ଭାବକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପଯୁକ୍ତ । କେଳୁଚରଣ ମହାପାତ୍ର, ସଞ୍ଜୁକ୍ତା ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ନୃତ୍ୟଶିଳ୍ପୀମାନେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଆଧାରିତ ଅଭିନୟକୁ ବିଶ୍ୱସ୍ତରରେ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପରସ୍ପର ସହ ଜଡ଼ିତ । ତେଣୁ ନୃତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଯେଉଁ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି, ତାହା ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ସମୃଦ୍ଧିରେ ମଧ୍ୟ ସହାୟକ ହୋଇଛି ।

ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ସଙ୍ଗୀତର ବିଭିନ୍ନ ଧାରାର ବିକାଶ ଘଟିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଅଂଶ ଭାବରେ ରହିଛି । ଆଧୁନିକ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଅଷ୍ଟପଦୀ ଗାୟନକୁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଅଂଶ ଭାବରେ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗାୟକ ପଣ୍ଡିତ ରଘୁନାଥ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଅଷ୍ଟପଦୀଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ୱ ଦରବାରରେ ପହଞ୍ଚାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଗାୟନ ଶୈଳୀ ଅଷ୍ଟପଦୀର ଭାବ ଓ ରାଗାତ୍ମକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ସେହିପରି ସଙ୍ଗୀତାଚାର୍ଯ୍ୟ ବାଳକୃଷ୍ଣ ଦାସ, ସୁନନ୍ଦା ପଟ୍ଟନାୟକ, ସିକନ୍ଦର ଆଲମ୍ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଳାକାରମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାୟନକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିଥିଲେ ।

ଆକାଶବାଣୀ, ଦୂରଦର୍ଶନ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ଡିଜିଟାଲ ମାଧ୍ୟମର ବିକାଶ ଫଳରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଆଧାରିତ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଆଜି ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିପାରିଛି । ଏହା କେବଳ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରାର ସଂରକ୍ଷଣ ନୁହେଁ, ବରଂ ତାହାର ଆଧୁନିକ ପୁନର୍ଜାଗରଣର ମଧ୍ୟ ଏକ ନିଦର୍ଶନ ।

The Brāhmī, International Multidisciplinary Research Journal
(Peer Reviewed, Referred & Open Access Journal)
Volume: 03 | Issue: 01 | Mar - May, 2026 | ISSN: 3048-9660 (Online) | www.thebrahmi.com

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ସାଙ୍ଗୀତିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ

ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ମୁଖ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ଏହାର ଭାବପ୍ରଧାନତା । ଏହି ଭାବପ୍ରଧାନତାର ବିକାଶରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଅବଦାନ ଅପରିସୀମ । ଜୟଦେବଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଶୃଙ୍ଗାର ଓ ଭକ୍ତିର ଯେଉଁ ଅନନ୍ୟ ସମନ୍ୱୟ ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ମୂଳ ଚରିତ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଷ୍ଟପଦୀ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ । କେଉଁଠି ରାଧାର ବିରହ, କେଉଁଠି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁତାପ, କେଉଁଠି ପ୍ରେମର ଉତ୍କଣ୍ଠା ତ କେଉଁଠି ମିଳନର ଆନନ୍ଦ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି । ଏହି ଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ସଙ୍ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର କ୍ଷମତା ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଦାନ କରିଛି ।

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତୋପଯୋଗୀ । ଶବ୍ଦର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ଛନ୍ଦର ସୁନ୍ଦରତା ଓ ଅଳଙ୍କାରର ପ୍ରୟୋଗ ଗାୟନକୁ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରିଥାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଛି ।

ସମାଲୋଚନାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟାୟନ

ଯଦିଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରଭାବ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗଭୀର, ତଥାପି ଏହାକୁ କେବଳ ଏକମାତ୍ର ଉତ୍ସ ବୋଲି କୁହିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ବିକାଶରେ ଚର୍ଯ୍ୟାପଦ, ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ, ଭାଗବତ ପରମ୍ପରା, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ କାବ୍ୟ ଏବଂ ଲୋକସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଦାନ ରଖିଛି । ତଥାପି ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ଯେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଏକ ସୁସଂଗଠିତ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଭିତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ରାଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଭାବାଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ମନ୍ଦିର ସଙ୍ଗୀତର ପରମ୍ପରାରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ସର୍ବାଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ।

ଆଧୁନିକ ସମୟରେ କେତେକ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଓ ଗବେଷକ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ରାଗ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶୀ ରାଗ ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି ସାମଗ୍ରିକ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଆଧାର ଭାବରେ ରହିଆସିଛି ।

ଉପସଂହାର

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଯେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ଇତିହାସରେ ଏକ ମାଇଲଖୁଣ୍ଟ ସ୍ୱରୂପ । ଜୟଦେବଙ୍କ ଏହି ଅମର କୃତି ଓଡ଼ିଶାର ଧାର୍ମିକ, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାଙ୍ଗୀତିକ ଜୀବନକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି ସହ ଏହାର ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ, ରାଗ-ରାଗିଣୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବିକାଶ, ଅଷ୍ଟପଦୀ ଗାୟନ ପରମ୍ପରା, ଦେବଦାସୀ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ଅଭିନୟ ଶୈଳୀ ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଅତୁଳନୀୟ ।

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କେବଳ ଏକ କାବ୍ୟ ନୁହେଁ; ଏହା ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଆତ୍ମାର ପ୍ରତୀକ । ଏହାର ସାଙ୍ଗୀତିକ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ଭାବାତ୍ମକ

ଗଭୀରତା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ଆଜି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତକୁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ଆସୁଛି । ତେଣୁ ଯଥାର୍ଥରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରାଣ, ଯାହା ବିନା ଏହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇତିହାସକୁ ବୁଝିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ସନ୍ଦର୍ଭ ସୂଚୀ

୧. ଜୟଦେବ । *ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ* । ଭୁବନେଶ୍ୱର: ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟ, ୨୦୦୮ ।

୨. ମହତାବ, ହରେକୃଷ୍ଣ । *ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ* , କଟକ: ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚାର ସମିତି, ୧୯୫୯ ।

୩. ହୋତା, ଦାମୋଦର । *ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ: ପରମ୍ପରା ଓ ବିକାଶ* । ଭୁବନେଶ୍ୱର: ସ୍ୱରରଙ୍ଗ ପ୍ରକାଶନ ।

୪. ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ରଘୁନାଥ । *ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରବନ୍ଧ* । କଟକ: ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ୧୯୯୮ ।

୫. ମହାନ୍ତି, ପି. କେ. *ଓଡ଼ିଶାର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ* । ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ: ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ, ୨୦୦୨ ।

୬. ପ୍ରହରାଜ, ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର । *ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି* । କଟକ: ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, ୧୯୭୫ ।

୭. ମାନସିଂହ, ମୟାଧର । *ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ* । କଟକ: ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, ୧୯୬୭ ।

୮. ମହାପାତ୍ର, ହରିହର । *ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ* । କଟକ: ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ୧୯୮୪ ।

୯. ମହାନ୍ତି, ସୁରେନ୍ଦ୍ର । *ଓଡ଼ିଶାର ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି* । ଭୁବନେଶ୍ୱର: ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ୧୯୯୧ ।

୧୦. ମିଶ୍ର, କପିଳେଶ୍ୱର । *ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ* । ଭୁବନେଶ୍ୱର: ଉତ୍କଳ ସଙ୍ଗୀତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରକାଶନ, ୨୦୦୧ ।

୧୧. ମହାପାତ୍ର, କେଳୁଚରଣ । *ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ* । ଭୁବନେଶ୍ୱର: ଓଡ଼ିଶୀ ଗବେଷଣା କେନ୍ଦ୍ର, ୨୦୦୩ ।

୧୨. ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ସଞ୍ଜୁକ୍ତା । *ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ପରମ୍ପରା* । ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ: ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ, ୧୯୯୫ ।

୧୩. ଦାସ, ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା । *ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ବିକାଶ* । କଟକ: ବିଦ୍ୟାପୁରୀ ପ୍ରକାଶନ, ୨୦୦୫ ।

୧୪. *ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଗବେଷଣା ପତ୍ରିକା* । ପୁରୀ: ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସନ ।

୧୫. *ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପ୍ରକାଶନାବଳୀ* । ଭୁବନେଶ୍ୱର: ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ।

୧୬. *ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଭାରତତତ୍ତ୍ୱ ଅଧ୍ୟୟନ ପତ୍ରିକା* । ଭୁବନେଶ୍ୱର: ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ।

୧୭. *ଓଡ଼ିଶା ରିଭ୍ୟୁ* । ଭୁବନେଶ୍ୱର: ସୂଚନା ଓ ଲୋକସମ୍ପର୍କ ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ।

୧୮. *ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ସମାଜ ପତ୍ରିକା* । କଟକ: ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ସମାଜ ।

୧୯. *ଭାରତୀୟ ସଙ୍ଗୀତତତ୍ତ୍ୱ ସମିତି ପ୍ରକାଶନାବଳୀ* । ବଡୋଦରା ।

୨୦. *ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ ଗବେଷଣା ପତ୍ରାବଳୀ* । ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ: ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ ।